

УДК 711.554

*аспірантка Коваленко А.А.
доцент, кандидат архітектури, Плешкановська А.М.
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ТИПИ СХЕМ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЕЛЕНОЇ ЗОНИ МІСТ

Анотація. В статті досліджуються фактори, що визначають специфічні особливості озеленення населеного пункту. Систему насаджень і розміри територій, що озеленюються, у містах і селищах визначають з урахуванням специфіки їхнього місцезнаходження і народногосподарського профілю.

Ключові слова: зелена зона, озеленені території, комплексна зелена зона, приморський тип міста, прирічний тип міста, материковий тип міста.

Зелені насадження є місцями активного й пасивного відпочинку населення. Особливо великою є роль парків культури і відпочинку. Окрім них у містах влаштовують сквери, бульвари, дитячі парки, міські сади, ботанічні сади, вуличні зелені насадження уздовж тротуарів, прибудинкові зелені насадження, полісадники, зелені насадження на промислових підприємствах, в лікарнях, школах і т. ін.

Зважаючи на значущість та особливість галузі, дуже важливим є планування комплексного озеленення міст.

Зелена зона — територія за межами границі міста, зайнята лісами і лісопарками, яка виконує захисні, санітарно-гігієнічні і рекреаційні функції.

Озеленені території — це існуючі масиви посадок дерев та кущів, газонні поверхні, квітково — декоративне оздоблення, які виконують санітарно — гігієнічну, містобудівну, функціональну та естетичну роль у процесі функціонування поселень.

Комплексна зелена зона — це єдина система озелених територій, яка є важливим елементом планувальної структури поселення.

Озеленені території комплексної зеленої зони поділяються на *міські*, які знаходяться в межах міської забудови, та *позаміські*, розташовані як за межами міської забудови, так і за адміністративними межами міста. Залежно від функціонального призначення та на підставі ДБН 360-92* озеленені території

поділяються на території загального, обмеженого користування та спеціального призначення.

Структурними елементами комплексної зеленої зони міста є: парки (міські, дитячі, спортивні, меморіальні тощо), зоологічні та ботанічні сади, сквери та бульвари, озеленені ділянки на території житлової забудови закладів обслуговування, вздовж пішохідно-транспортних мереж, а також озеленення санітарно-захисних та охоронних зон.

Формування комплексної зеленої зони міста, її завершеність, наявність чи відсутність деяких структурованих елементів залежить в першу чергу від природної першооснови, особливостей історичного розвитку і розміру міста.

У великих, значних і найзначніших містах, як правило, формується міська система озеленення з повним складом структурних елементів; у середніх і малих містах можуть бути відсутні деякі структурні елементи. При цьому існуючі озеленені території виконують декілька функцій, розширюють свої можливості щодо обслуговування населення. У малих містах, які мають розвинуті планувальні зв'язки з природним оточенням, формуються спрощені одно - або двошаблеві системи озеленення.

Важливим фактором, що визначає специфічні особливості озеленення населеного пункту і впливає на кількісну сторону цього питання, є місцезнаходження населеного пункту: біля великих водоймів, лісових масивів, на безлісних і пустельних територіях і т.д. Систему насаджень і розміри територій, що озеленюються, у містах і селищах визначають з урахуванням специфіки їхнього місцезнаходження і народногосподарського профілю. Оптимальна кількість зелених насаджень у населеному пункті, співвідношення цих насаджень у загальному балансі територій і їх раціональне розміщення визначаються нормами і прийомами проектування. Норми проектування виражаються в абсолютних і відносних одиницях. Число зелених насаджень на одного міського жителя в метрах квадратних показує забезпеченість міста зеленими насадженнями. Площа зелених насаджень у місті, районі, мікрорайоні, що обчислюється у відсотках до загальної площі забудови міста, району, мікрорайону, показує рівень озеленення території.

Пропоную розглянути 3 важливі ознаки за якими формується зелена зона міста. Існують приморський тип – місто омивається морем (Одеса, Маріуполь, Бердянськ, Мелітополь, Ялта, Євпаторія); прирічний тип міста – місто розташоване на березі річки (Черкаси, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Херсон, Вінниця, Миколаїв, Канів); материковий тип міста – місто знаходиться на суходолі (Львів, Луцьк, Житомир, Тернопіль).

Рисунок 1,2,3 – схеми організації зеленої зони міста.

Рисунок 1 – приморський тип міста

Рисунок 2 – прирічний тип міста

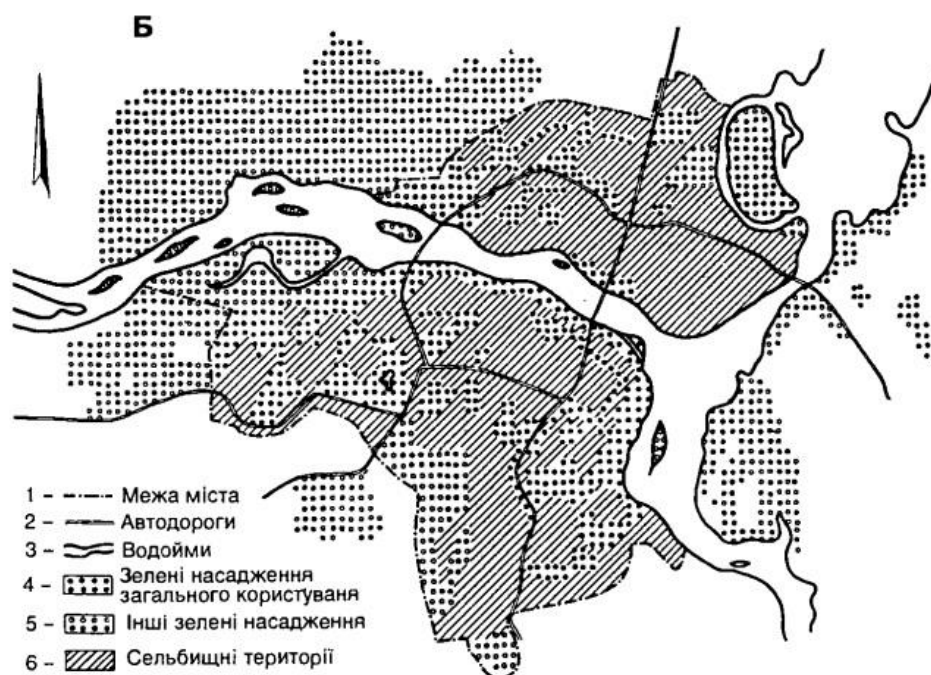
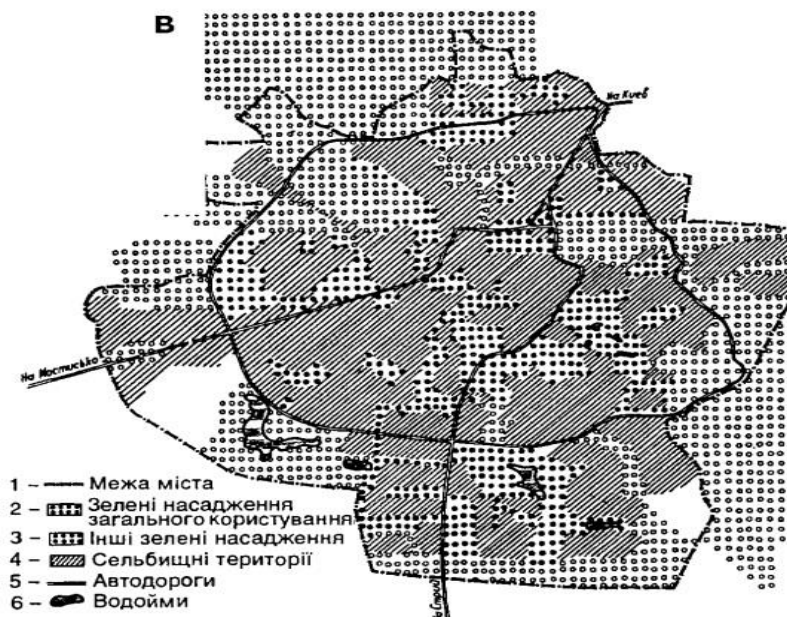

Рисунок 3 – материковий тип міста

Дослідимо системи зелених насаджень міст, на прикладі: Одеси, Львова, Запоріжжя.

Зелені насадження **Одеси** займають важливе місце у вирішенні проблем охорони та поліпшення стану навколишнього середовища, виконують комплекс оздоровчих, рекреаційних, захисних функцій, виступають стабілізатором екологічної рівноваги. Система зелених насаджень – один з найважливіших факторів у створенні кращих екологічних, мікрокліматичних, санітарно-гігієнічних життєвих умов для населення, у формуванні культурного ландшафту міста. Саме зелені насадження Одеси в майбутньому столітті будуть відігравати основну роль у пом'якшенні негативних наслідків глобальних змін клімату і в адаптації до екстремальних погодних явищ, пов'язаних з цими змінами. Найважливіше значення в формуванні міського ландшафту, а також всієї системи озеленення має приморська прибережна паркова зона протяжністю 30 км. Вона включає великі парки - ім. Шевченка, Ювілейний, Лузанівський - і озеленення ділянок біля пляжів, яке створює комфортні мікрокліматичні умови. Ці зелені масиви у літні місяці, під час приїзду сотень тисяч відпочиваючих, виконують функції зелених насаджень загальнокурортного значення.

При нормі зелених насаджень загального користування в 12 квадратних метрів на одного міського жителя (згідно ДБН 360-92 **), в Одесі на одну людину фактично припадає менше 7 квадратних метрів. А в деяких районах міста, наприклад в Суворовському, кількість зелених насаджень на одного жителя

становить лише 17% від національного нормативу. Всесвітня організація охорони здоров'я як необхідну норму для забезпечення здоров'я населення зазначає ще вищу цифру - 50 квадратних метрів на одного міського жителя. Згідно з даними генерального плану, зелені насадження загального користування в Одесі займають площу в 742 га, що становить лише 4,6% від території міста.

У цьому ж Генеральному плані проблема забезпечення населення зеленими насадженнями загального користування відповідно до нормативними показниками відноситься до переліку найбільш актуальних проблем міста. Незважаючи на це, деякі планувальні рішення, запропоновані в Генеральному плані, ще більше погіршують ситуацію. До таких рішень відносяться план забудови гідропарку Лузанівський в межах від вулиці Векслера та автомобільної стоянки і фрагментарна забудова схилів в межах Ювілейного парку.

Запоріжжя – адміністративний центр Запорізької області, розміщений на р. Дніпро. За рівнем промислового потенціалу Запоріжжя замикає п'ятірку

найбільших індустріальних центрів України. Розвиток Запоріжжя складався таким чином, що найбільші промислові підприємства виявились у безпосередній близькості до житлової забудови. У результаті значна частина житлової забудови (до 70 %) знаходиться в зонах впливу промислових підприємств. У 2010 р. Запоріжжя зайняло 8-е (останнє) місце в рейтингу найбільш комфортних великих міст України.

На 2010 р. у Запоріжжі, за даними міського управління з питань екології, налічується 19 парків із загальною площею близько 190 га, а також 71 сквер, із загальною площею близько 90 га. Загалом, площа всіх зелених насаджень складає більше 500 га.

Якщо проаналізувати розподіл паркових зон за адміністративно-територіальними районами, то можна побачити, що найбільша кількість парків знаходиться в Ленінському, Орджонікідзевському районах (по 5), а скверів – в Жовтневому та Орджонікідзевському (15 і 14 відповідно).

Нерівномірний розподіл кількості зелених насаджень, зокрема паркових зон, можна пояснити тим, що найбільшу кількість парків та скверів було закладено в центральних, історично перших, районах міста з метою створення високого декоративно-художнього ефекту. Це відповідало концепції радянської архітектури 1930-х рр., основною ідеєю якої було створення міста-саду. У відносно нових, спальних районах (Шевченківський, Комунарський, Хортицький), паркові зони, окрім рекреаційної, виконують структурно-планувальну функцію, згідно Закону України «Про основи містобудування». Заводський район є районом з великим техногенним навантаженням, так як на його території

зосереджені майже всі великі промислові підприємства. Тому велика частина зелених насаджень являє собою санітарно-захисні зони, а парки і сквери виконують у першу чергу санітарно-гігієнічну роль. За даними «Запоріжзеленхозу» на одного мешканця міста приходить ся $22,9 \text{ м}^2$ зелених насаджень загального користування, що значно перевищує норму, яка становить $14,5 \text{ м}^2/\text{особину}$, з урахуванням кліматичної зони та впливу промислових підприємств I-го та II-го класу шкідливості. Таке високе значення норми озеленення в Запоріжжі обумовлюється значними площами зелених насаджень о. Хортиця та прилеглих островів, які відносяться до території Запоріжжя. В 1993 р. острову було присвоєно статус національного заказника.

Для житлових районів показник норми озеленення становить $8,5 \text{ м}^2/\text{особину}$, з урахуванням тих же умов, що і для міста. Порівняння його значення в різних адміністративно-територіальних районах Запоріжжя свідчить, що в Заводському, Жовтневому та Орджонікідзевському він найбільший і навіть перевищує норму. Найменші значення в Комунарському та Шевченківському районах.

Слід зауважити, що така відмінність значень показника норми озеленення районів обумовлюється не тільки різною площею зелених насаджень. Кількість осіб, що проживають у спальних районах вдвічі, а подекуди й втричі, перевищує кількість мешканців у центральних та промислових районах, де значна територія відведена під будівлі та споруди нежитлового призначення (заводи, адміністративні будівлі, офіси, магазини, учбові, медичні та розважальні заклади, музеї, театри і т.д.).

Таким чином, центральні райони міста є достатньо забезпечені зеленими насадженнями, зокрема парками та скверами. На противагу їм, спальні райони, які мають більшу територію та кількість осіб, що проживають, мають недостатню кількість паркових зон для забезпечення рекреаційних, санітарно-гігієнічних та естетичних потреб мешканців. Для підвищення рекреаційного, санітарно-гігієнічного й декоративно-художнього значення зелених насаджень, необхідне приведення рівня благоустрою, облаштування та загального стану інфраструктури паркових територій у відповідність до існуючих норм та правил і рекреаційних навантажень. Необхідно більше уваги приділяти науково обґрунтованому озелененню, яке стосується не тільки декоративного ефекту насаджень, а і підбору асортименту рослин, враховуючи стійкість до впливу газів, інтенсивність росту, посухостійкість, здатність поглинати шум, стримувати пил, вітер та ін. При правильному підборі рослин для озеленення, використання ряду агротехнічних

прийомів, які забезпечать їх стійкість та довговічність, можливо створити умови для оздоровлення міста та охорони здоров'я людини.

Зелені насадження завжди були неодмінною обов'язковою складовою містобудівного каркасу Львова, вагомо впливаючи на газообмін в атмосфері міста.

До системи зелених насаджень Львова належать міські насадження загального та обмеженого користування, внутрішньоквартальні насадження житлових районів а також міські ліси, зокрема об'єкти природно-заповідного фонду. Загальна площа парків, лісопарків і лісів у його межах становить 3347 га. Незважаючи на таку різноматність та інтенсивність використання земельного фонду, м. Львів є найбільш компактним серед усіх міст України. У Львові налічується понад 12 великих парків, а вся зелена зона загального використання займає 33 286 га, також і в межах міста – 4419 га, або майже 26 % від його площі. Лісопаркова частина зеленої зони Львова займає 28 867 га, а площа лісів у межах міста становить 3447 га. Таким чином, на одного мешканця Львова припадає близько 54 м² зелених насаджень. За останні роки у Львові створено два нових парки загальною площею 1,4 га та висаджено 1780 дерев й 5600 чагарників, виконано роботу, спрямовану на реконструкцію, реставрацію та консервацію старовинних пам'яток садово-паркового мистецтва. Можна стверджувати, що у Львові сформована система комплексної зеленої зони міста.

Досить значні площі в межах міста займають землі, які використовуються для відпочинку та інші відкриті землі (землі зелених насаджень загального користування, під вулицями і площами, зайняті поточним будівництвом, під кладовищами) – 22,4% та землі громадського призначення – 22,3%.

Місто Львів завжди славився своїми зеленими насадженнями. Ліси та інші лісові відкриті площі в місті займають 3369,4 га., або 19,7% і розташовуються в трьох районах Личаківському – 40,1%, Шевченківському – 38,5%, Залізничному – 21,4% площі районів. За цільовим призначенням і межах Львова переважають ліси І групи (96%), які здебільшого слугують засобом поліпшення умов навколишнього середовища, а використання їхньої деревини не має масштабного значення. Ліси II групи (експлуатаційні) займають 4,0% площі лісів та інших лісових відкритих площ.

Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом у місті займають 691,3 га. (4,0%), а землі під водами – 121,4 га. (0,7%).

Згідно з чинною класифікацією в межах усіх адміністративно-територіальних одиниць окремо опубліковуються землі природоохоронного, оздоровчого,

рекреаційного та історико-культурного призначення. Землі природоохоронного призначення займають 9,4% загальної площі, а основна частина цих земель (79,6%) зосереджена у Личаківському районі. Землі рекреаційного призначення становлять 0,4% і основна їх частина також розташована у Личаківському районі. Землі оздоровчого призначення становлять 0,6%, а найвищі значення цієї категорії характерні для шевченківського району. Землі історико-культурного призначення сконцентровані в основному в Галицькому (35,9%) та Залізничному (30,6%) районах. У межах міста ця категорія займає 2,6%.

Таким чином, вдало сформована і добре розвинута мережа міських зелених насаджень сприяє оптимізації вітрового режиму, зменшенню контрасту температури міста й околиць, підвищенню відносної вологості повітря. Отже, клімат Львова та величини його метеорологічних елементів значною мірою визначаються не лише топографічними умовами міста та культурним ландшафтом, що сформувався за більш як 700-літню історію, але й комплексом озелених територій, які сприяють покращенню мезоклімату міста.

Література:

1. ДБН 360-92** Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень. – К.: Мінбудархітектури України, 1993. – 107с.
2. Містобудування. Довідник проектувальника. – К.: Укрархбудінформ, 2001. – 192 с.
3. Генеральний план міста Одеси.
4. Генеральний план міста Запоріжжя.
5. Генеральний план міста Львів.
6. Закон України «Про основи містобудування» від 9.01.1992

Аннотация. В статье исследуются факторы, определяющие специфические особенности озеленения населенного пункта. Систему насаждений и размеры территорий, озеленяемых, в городах и поселках определяют с учетом специфики их местонахождения и народнохозяйственного профиля.

Ключевые слова: зеленая зона, озелененные территории, комплексная зеленая зона, приморский тип города, приречный тип города, материковый тип города.

Annotation. The paper investigates the determinants of specific features landscaping settlement. The system of planting and size of territories landscaping in towns and cities determine specific to their location and national economic profile.

Keywords: green area, greenterritory, integrated green zone, type seaside city, riverside city type, type mainland cities.